

„Privatni Vlasi“ u Podravini

HRVOJE PETRIĆ

Krajem 16. i početkom 17. stoljeća došlo je do naseljavanja većih skupina stanovništva u vlaškom statusu, koji su po doseljenju nastavili živjeti u različitim statusima zavisnih seljaka. Razlike su postojale i u posjedovanju selišta pa tako postoje tzv. „privatni Vlasi“ koji nemaju i Vlasi koji su stekli selišta (Sveti Petar, Obrež, Martinić) i postali slobodnjaci, a bilo je i Vlaha u kmetskom statusu. Prema tome tzv. „privatni Vlasi“ nisu imali selišta i plaćali su jedino paušalno novčano podavanje (arendu). Znači, Vlasi su na vlastelinstvima i posjedima u civilnom dijelu Slavenskog kraljevstva mogli biti u statusu kmetova, slobodnjaka ili tzv. „privatnih Vlaha“. Položaj tzv. „privatnih Vlaha“ je bio povoljniji od statusa kmetova ili slobodnjaka na posjedima i vlastelinstvima Podravine. Nakon pomicanja granice s Osmanskim Carstvom, cijela sela tzv. „privatnih Vlaha“ prelazila su na slobodnjački status, što ukazuje na horizontalnu društvenu mobilnost vlaškom stanovništva, ali i na relativno pogoršavanje društvenog i gospodarskog položaja Vlaha.

Ključne riječi: Vlasi, „privatni Vlasi“, rani novi vijek

1. Uvod

Proces doseljavanja stanovništva u vlaškom statusu u Podravini tijekom 16. stoljeća je dio mnogo širih migracijskih procesa koji su rezultirali miješanjem stanovništva u jugoistočnoj Europi, odnosno točnije rečeno ono je dio migracija iz dinarskog područja prema sjeveru i sjeverozapadu, koje Jovan Cvijić naziva „dinarskim strujama naseljavanja“.¹ Prema mišljenju Fedora Moačanina dio tih migracijskih struja našao se na Ludbreškom i Rasinjskom vlastelinstvu te vjerojatno i na još nekim okolnim posjedima, a isti drži da je ovo naseljavanje bilo jedno od najstarijih te vrste na prostoru Kraljevine Slavonije. Najvjerojatnije je bilo izvršeno između 1542. i 1551. godine. Predvodio ih je vojvoda Ivan Margetić (Rascianus) koji je

zapovijedao s 49 konjanika.² Krajem 16. i početkom 17. stoljeća nastavljeno je doseljavanje stanovništva u vlaškom statusu.

2. Postanak tzv. „privatnih Vlaha“

U težnji da u pusta sela svojih posjeda privuku nove seljake vlastelini su im nudili i davali povlastice koje su im osiguravale bolji status od onoga koji su imali kmetovi. Doseljenici se najčešće nisu htjeli naseliti kao kmetovi, a da bi doseljenici pristali naseliti na feudalne posjede, morali su dobiti povoljnije uvjete nego što su bili na starim vlastelinstvima. Kolonisti su mogli i postavljati uvjete, jer su većinom bili

1 CVIJIĆ, Jovan: *Balkansko poluostrvo i južnoslavenske zemlje I-II* (3. izdanje). Beograd: SANU – Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2000., 130.

2 MOAČANIN, Fedor: *Iz starije povijesti Srba u području Ludbrega*. // Ludbreg (monografija), Ludbreg: Skupština općine Ludbreg, 1984., 137–138.

slobodni ljudi.³ Položaj sličan slobodnjačkom su imali i tzv. „privatni Vlasi“. Prema Josipu Adamčeku: *Između njih i slobodnjaka postojale su i razlike. Slobodnjaci su u pravilu odmah postajali držaoci zemljišnog posjeda (selišta), dok vlasi kao stočari te posjede nisu uzimali. Oni su zbog toga bili pokretniji i spremni da, čim im ne odgovaraju uvjeti, odsele. Zbog toga feudalci vlasima nisu mogli nametati veliku novčanu daću kao slobodnjacima. Vlasi kao posebna skupina podložnika na vlastelinstvima počinju nestajati još u 17. stoljeću. Dio je preselio u Vojnu krajinu, a dio je integriran među slobodnjake.*⁴ Ovo bi razmišljanje Josipa Adamčeka možda trebalo nadopuniti. Činjenica je da tzv. „privatni Vlasi“ nisu bili držaoci selišta, ali to nužno ne mora značiti da su bili primarno stočari, odnosno treba odbaciti da su prakticirali transhumantno stočarstvo. Treba upozoriti i na to da je Nenad Moačanin utvrdio da se u 16. stoljeću vezano uz Vlahe u Slavoniji pod osmanskom vlašću ponegdje javljao i porez na mlinove, što govori o intenzivnijem bavljenju ratarstvom odnosno potvrđuje da nisu bili primarno stočari.⁵

Karl Kaser o tzv. „privatnim Vlasima“ piše: *Mali dio Vlaha migrirao je očito preko nenaseľjenog područja, nailazio na još nedodirnutu vlastelinstva te na njima od vlastele bio naseľjavan. Riječ je pri tome recimo o području, koje je ležalo između rijeka Gliboki i Bednje, omeđenog na zapadu Kalničkim gorjem, a na istoku Dravom. Tu Vlasi nisu poslije dobili status krajišnika te su postali takozvanim privatnim Vlasima, to jest na njih se protezalo područje (privatno) jurisdikcije vlastelina.*⁶ Drago Roksandić smatra da je potpuno jasno da se čitavo „vlaško pitanje“ uopće ne

može razumjeti ignoriranjem procesa unutrašnje kolonizacije hrvatskog prostora i privredne obnove evropske poluperiferije, osobito poslije rata 1593. – 1606., kojim je stvorena geostrateška ravnoteža s Turskim Carstvom. Kako poluperifernu Hrvatsku može naseljavati samo stanovništvo susjednih oblasti periferne jugoistočne Evrope, u granicama Turskog Carstva, bitni su movensi koji otvaraju proces seoba prema zapadu.⁷

Dio se Vlaha na prostore između rijeka Drave i Save doselio tijekom velike seobe Vlaha iz Osmanskog Carstva krajem 16. i početkom 17. stoljeća,⁸ a njima je nadvojvoda Ferdinand II. dao zaštitno pismo. Kako ni nadvojvoda u Grazu, ni tadašnji hrvatski kralj Rudolf II. nisu imali slobodnih posjeda u Kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji, vojni su zapovjednici naseljavali preseljenike na posjede hrvatskih i slavonskih plemića, odnosno zagrebačkog biskupa. Novi doseljenici su se pozivali na dobivena obećanja i uzdajući se u vojnu snagu nisu bili spremni priznati vlast feudalaca, već su priznavali samo svoje vojne zapovjednike, nadvojvodu u Grazu i cara pa se time otvorio spor između slavonskih i hrvatskih feudalaca kao privatnih vlasnika zemljišta i novodoseljenih Vlaha kao praktičnih posjednika.⁹

Neki vlaški doseljenici na prostoru između Drave i Save su se morali dogovoriti o podavanjima s vlastelinima na čije su se posjede naseljavali, tj. preuzeli su selišta odnosno postali su držaoci zemljišnog posjeda. Moguće je da su prije toga bili ili stočari ili ratari, što je vjerojatnije, koji nisu imali reguliran odnos sa svojim zemaljskim gospodarom. Jedan od primjera pogodbe između feudalnog posjednika i Vlaha je onaj iz 1615. vezan uz sela Ebreš (kasniji

3 ADAMČEK, Josip: *Bune i otpori*. Zagreb: Globus, 1987., 29.

4 ADAMČEK, Josip: *Ekonomsko-društveni razvoj u sjeverozapadnoj Hrvatskoj u 16. i 17. stoljeću* // Društveni razvoj u Hrvatskoj od 16. do početka 20. stoljeća (ur. M. Gross), Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1981., 32.

5 MOAČANIN, Nenad: *Vlasi u Požeškom sandžaku 1545-81* // Vojna krajina: povijesni pregled, historiografija, rasprave, Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1984., 198.

6 KASER, Karl: *Slobodan seljak i vojnik 1 – Rana krajiška društva (1545. – 1754.)*, Zagreb: Naprijed, 1997., 95.

7 ROKSANDIĆ, Drago: *Srbi u Hrvatskoj: od 15. stoljeća do naših dana*, Zagreb: Vjesnik, 1991., 23.

8 MOAČANIN, Fedor: *Vojna krajina do kantonskog uređenja 1787.* // Vojna krajina: povijesni pregled, historiografija, rasprave (ur. Dragutin Pavličević), Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1984., 35.

9 MOAČANIN, Fedor: *Problem zemljišnog posjeda vojničkog stanovništva na Hrvatskoj i Slavonskoj Krajini.* // Novi ljetopis Srpskog kulturnog društva Prosvjeta 2/1972 (ur. Milan Nožinić), Zagreb 1972., 89–93.

Bolfan) i Martinić, koja su nakon dogovora dobila slobodnjački, a ne „privatnovlaški“ status. Obitelj Budor je posjedovala selo Bolfan ili Ebreš (*Bollffgangh aliter Ebres sive Jakusincz* odnosno *Ebres aliter Jakssincz Sz. Boffggangh*), između Ludbrega i Koprivnice.¹⁰ Plemić Ivan Budor¹¹ je 1615. godine sklopio dogovor s Vlasima u selima Ebreš ili Jakušinec (danas Bolfan) i Martinić o čemu on sam piše: *kako szam se ja pogodil zmojemi Vlaha sztojechemi vu mojemu imaniju vu Ebreskom ij takaisse vu Martinichec*. Budor je svakome kolonistu dao selište s 20 jutara oranice za koje je godišnje trebao plaćati 4 ugarske forinte, a seljaci su kao slobodnjaci po potrebi morali ići u rat.¹²

Čini se da su tamošnji Vlasi naseljeni kao krajišnici, što bi mogli zaključiti iz toga što je prigodom dodjele slobodnjačkih privilegija naglašena njihova vojna služba. Prema tome bivši krajišnici iz vlaških sela koji su dobili položaj slobodnjaka morali su prema potrebi obavljati vojnu službu i povrh toga plaćati novčanu daću u paušalnom iznosu. Iz isprave je nemoguće utvrditi radi li se o doseljenicima koji su se doselili u jednom od valova vlaškog naseljavanja krajem 16. i početkom 17. stoljeća ili je zemaljski gospodar s postojećim odnosno „starosjedilačkim“ Vlasima samo sklopio nagodbu o obvezama podložnika prema njemu, kojima je ujedno regulirao status zavisnih seljaka u Ebrešu i Martiniću.

Vlaška su naselja spadala u red raspršenih sela. Primjerice 1615. godine u selu Ivanec su blizu ruševina crkve Sv. Ivana bile zabilježene tri kuće. Najvjerojatnije se radilo o dijelu sela Ivanec. Iste 1615. godine je u okolici nekadašnje crkve Sv. Nikole „Submontis“ u nekadašnjem selu koje se vjerojatno zvalo *Zweti Miklos pod gorom* bilo nekoliko vlaških pastirskih koliba (koje su najvjerojatnije pripadale Mikšinom

selu),¹³ što ukazuje da su se tamošnji Vlasi (ili dio njih) tada bavili stočarstvom. Godine 1645. popisana su četiri „celoselca“ i jedan „polselec“ u vlaškom selu Martinić (*Valachorum villa Martinenci*), odnosno možda samo u jednom njegovom dijelu koji se nalazio u sastavu posjeda Veliki Bukovec. *Ovih pet hiž Vlahov daje vsako leto o Martinju četiri dukate per 25 grossos; izvan toga nesu dužni nijednoga drugoga dohotka, nek ako je kam z gospodinom pojti; dužni su vu tabor takajše kot Petrovčani*. Zanimljivo je da su Vlasi u Martiniću tada bili držaoci selišta, što je dokaz da su se bavili ratarstvom,¹⁴ ali i da nisu bili u tzv. „privatnovlaškom“ položaju.

Nije poznato jesu li se prvi Vlasi doselili na velikobukovečke posjede kao ratari. Njihovo naseljavanje se dogodilo najkasnije početkom 17. stoljeća. Stjepan Patačić je 1614., po nalogu Ugarske komore, utvrdio da u Svetom Petru na posjedu Veliki Bukovec živi 20 obitelji Vlahova.¹⁵ No, iz ovoga izvora se ne može vidjeti u kojem su statusu bili velikobukovečki Vlasi.

U Svetom Petru se oko 1619. godine doselila nova skupina seljaka koji su dobili slobodnjačku povelju. Najvjerojatnije se radilo o Vlasima jer u dijelovima slobodnjačke isprave piše: *Ako bi vojska orsačka kada bila, da su dužni gda i ostali Vlasi v vojsku pojti (...) Ako bi je orsag nje i druge Vlahe na račun kraljeve svitlosti i svoj hotel uzeti ali vuzel, polag orsačkoga običaja i dokončanja da su dužni pokorni biti, kako i drugi Vlaha*. Svaki je doseljenik morao *od cela sela dati gotoveh penez šest raniški, dva kopuna, dve kokoši, dvanadeset jajec i najboljega prasca, koga bude imal. To od cela sela, a od pol sela pol tuliko*. Bili su dužni i *vu ovom našem orsagu Slovenskom, kada god bude potreboća, z listmi pojti po našoj potreboće; van zloživši Mičetince z listom, z raki, z ribami nisu dužni pojti ni nositi, nego mesto toga da ima vsaki od cela sela štiri peše delavce vu ku god dobu, ali na kakovo god delo bude potrebno, vu ovom imanju Bukovačkomu dati bu moral*

10 Hrvatski državni arhiv (dalje: HDA), Zagreb, Arhiv Budor, spisi od 5. ožujka 1614. i iz 1617. godine.

11 PÁLFFY, Geza: *Plemićka obitelj Budor iz Budrovca u razdoblju od 15. do 18. stoljeća*. // Podravina: časopis za multidisciplinarna istraživanja, II, 3, 2003., 33–37.

12 Hrvatski državni arhiv (dalje: HDA), Arhiv Vlastelinstva Rasinja, kut. 1.

13 Nadbiskupijski arhiv Zagreb, Kanonske vizitacije (dalje: NAZ, KV), Prot. 4/IV, 16.

14 LOPAŠIĆ, Radoslav: Hrvatski urbari (dalje: HU), Zagreb: U knjižari Jugosl. akademije, 1894., 302.

15 HDA, Neoregistrata acta, sv. 632, br. 7.

polselec dva težaka vu godišću. Očito se radilo o tlaci, iako neznatnoj u usporedbi sa susjednim kmetskim selima. Ako su kao vojnici sudjelovali u ratnim pohodima, morali su zemaljskom gospodaru dati četvrtinu plijena, a ostatak su mu trebali ponuditi radi prvokupa. Njihov zemaljski gospodar Franjo Žigmund Sekelj se brinuo i o njihovom ćudoređu pa piše *da se čuva vsako od vsake lotrije, tatbine i ostaloga hudoga dela.*¹⁶ Kako se u ispravi spominju „i ostali Vlasi“, moguće je pretpostaviti da su se novodoseljeni Vlasi naselili u selo u kojem su od ranije živjeli Vlasi. To bi bilo u podudarnosti s ranije iznesenim podacima o identičnim prezimenima u Žumberčana i stanovnika Sv. Petra ili se radi o novodoseljenim Vlasima oko 1619. i „ostalima“ doseljenim najvjerojatnije neposredno prije 1598. godine.

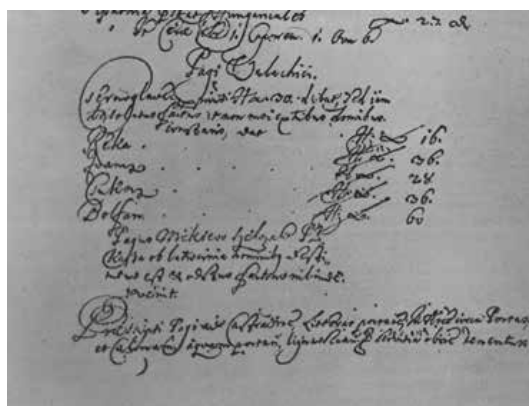
Prema urbaru imanja Veliki Bukovec vidi se da je u Svetom Petru živjelo 35 obitelji u slobodnjačkom statusu,¹⁷ što jasno pokazuje da oni nisu bili u privatnovlaškom položaju. Dio ih nije nosio vlaška imena i prezimena pa je moguće zaključiti da su kasnije doseljeni nevlaški seljaci koristili kolektivni slobodnjački status sela Sveti Petar. No, u selu je do 1645. došlo do raslojavanja prema veličini selišta: 9 slobodnjaka je imalo cijelo selište, 17 ih je posjedovalo pola selišta, 7 četvrtinu selišta, a 2 su bila želiri (željari, inquilini). Bilo je i primjera protjerivanja iz pojedinih sela ranije naseljenih Vlaha, kao npr. iz Cvetkovog Dola (danas Cvetkovca), koji je posjedovala obitelj Keczer. U 17. stoljeću su ti Vlasi protjerani, o čemu piše 1662. *plemenitoga y viszoko postuvanoga Goszpona Keczer Mikloussa Osztavlena Udova Barbara Bednyei: kako Ja vlaszke szine iz moje zemlye Czvetkovoga Dola zvane, za njihovo veliko szuprot mene kriviczu vuchinieno, y nevernoszt protirah.* Nekadašnje posjede Vlaha je dala *Szlovenszkim szinom* sa slobodnjačkim privilegijem.¹⁸

Izgleda da se vlaško stanovništvo krajem 16. ili početkom 17. stoljeća naselilo i na dio Koprivničkog vlastelinstva, što se vidi iz pisma

16 HU, 303–304.

17 HU, 301–302.

18 HDA, Arhiv Vlastelinstva Rasinja, kut. 5.

Sl. 1. Podavanja tzv. “privatnih Vlaha” 1712. godine iz sela Duga Rijeka, Ludbreški Ivanec, Čukovec i Bolfan, a spominje se i Mikšino Selo, koje danas više ne postoji. (IzvorNIK fotografije: Fedor Moaćanin, Iz starije povijesti Srba u području Ludbrega, Ludbreg (monografija), Ludbreg, s.a. (1984.), str. 139).

kralja Rudolfa od 8. listopada 1604. u kojem on poziva nadvojvodu Ferdinanda da udovolji molbama Hrvatsko-slavonskog sabora zbog vlaških naseljenika kao koprivničkih podložnika.¹⁹ I nadvojvoda Matija se u Beču 13. svibnja 1605. očitovao nadvojvodi Ferdinandu oko ove tužbe.²⁰ Izgleda da se prethodna obavijest odnosi na vlaško stanovništvo iz Mučne koji su 1605. molili da ih se oslobodi rabote i sličnih zahtjeva²¹, ali se ne spominje tko je postavljao te zahtjeve.²² Vjerojatno su zahtjeve prema njima imali koprivnički kapetani koji su se nastojali postavljati kao upravitelji Koprivničkog vlastelinstva. Prema bilješci iz 1607., vlaški naseljenici iz Mučne žalili su se na koprivničkog kapetana Schrottenbacha, ali

19 Hrvatski saborski spisi (dalje: HSS), knj. 5, Zagreb 1918., str. 634–635.

20 HSS, knj. 5, str. 646.

21 Kriegsarchiv Wien, Innerösterreichische Hofkreigsrath (dalje: KA, IÖHKR), Vindica, Prot. Juli 1605.

22 MOAČANIN, Fedor: *Pokušaji sporazumijevanja između hrvatskog plemstva i vlaha Varaždinskog generalata u 17. stoljeću.* // *Vojna krajina: povijesni pregled, historiografija, rasprave* (ur. Dragutin Pavličević), Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1984., 280.

se ne kaže zbog čega.²³ Spis je bio dostavljen kapetanu radi podnošenja izvještaja i otklanjanja razloga tužbi.²⁴ Aleksa Ivić je pozivajući se na spomenute bilješke smatrao da su 1605. od Srba u Mučnoj kod Koprivnice okolni plemići zahtevali, da im obavljaju kmetovsku službu, a 1607. spominje sukob s koprivničkim kapetanom Schrottenbachom.²⁵ Fedor Moačanin je o tome zapisao: *Ako povežemo te dvije bilješke, a Ivić to i čini, onda bi jedino moglo ispasti da je koprivnički kapetan tjerao vlahu na radu, a ne hrvatski plemići.*²⁶ Nakon što je kapetan Schrottenbach dao izvještaj Dvorskom ratnom vijeću u Grazu, ono mu je naložilo da vlaško stanovništvo u Mučnoj ostavi na miru dok ne stigne zapovjednik Slavonske krajine. Po Aleksi Iviću su stanovnici u Mučnoj ovu odluku pogrešno protumačili te ih je u ožujku 1608. Dvorsko ratno vijeće ukorilo radi neposlušnosti, a u svibnju 1608. povjerilo zapovjedniku Slavonske krajine Sigismundu Fridrichu Trautmansdorfu zadatak da se riješi spor između vlašskog stanovništva i koprivničkog kapetana Schrottenbacha.²⁷

Iz iznesenih podataka moguće je zaključiti da su koprivnički vlastelini početkom 17. stoljeća vlaške naseljenike u Mučnoj pokušavali smatrati podložnicima Koprivničkog vlastelinstva. Ovi Vlasi su sigurno bili pod jurisdikcijom koprivničkog kapetana koji je imao ulogu koju su ranije imali kaštelani, iako je Mučna krajem srednjeg vijeka bila izdvojena iz vlastelinstva i tada su je držali svećenici. Gotovo je sigurno da je Mučna morala imati status kao i druga vlaška sela na Koprivničkom i Đurđevčkom vlastelinstvu. Izgleda da se situacija nije promije-

nila ni 1640. godine kada je zagrebački biskup Benedikt Vinković spomenuo da je koprivnički kapetan *in Territorio Presidii Caproncensi* imao 300 podložnika (colonos), koje je bez ikakve javne koristi iskorištavao.²⁸ No, iz ovoga izvora se ne može zaključiti da su među njima bili i Vlasi. Zlatko Kudelić izričito tvrdi da je koprivnički kapetan među Vlasima na teritoriju koprivničke tvrđave imao 300 (vjerojatno domova) podložnika iako u Vinkovićevom izvješću izričito piše „in Territorio Presidii Caproncensii subditos colonos 300“, ne spominjući da se radi o Vlasima.²⁹ Ako bi bilo riječ o Vlasima onda bi oni morali biti u kmetskom statusu, za što je mala vjerojatnost. Na žalost, nije sačuvan nikakav pisani trag o pokušaju regulacije odnosa između Koprivničkog vlastelinstva i na njegovom području naseljenih Vlaha. Iako su ovi Vlasi možda bili u tzv. „privatnovlaškom statusu“ zbog pismeno nedogovorenih jasnih obveza dolazilo je do nesporazuma i zlouporaba. Kako je Mučna popisivana kao selo u sastavu Slavonske krajine, odnosno Varaždinskog generalata moguće je utvrditi da je zahvaljujući ustrajnosti Vlaha iz Mučne, taj dio Koprivničkog vlastelinstva „tiho“ bio isključen iz jurisdikcije Križevačke županije i uključen u vojno-krajiški sustav.

Godine 1569. plemić Kerecheny naselio je Vlahu (Walachos) u blizini utvrde Zelina (*sub arce Zelyna*).³⁰ Vlasi su na susjedni prostor Rakovečkog vlastelinstva bili naseljavani i kasnije, a pouzdano se zna da se jedna njihova skupina doselila 1624. godine. Za druge skupine ne postoje podaci o doseljavanju pa je moguće pretpostaviti da su neki Vlasi ovdje živjeli od ranije, a kako su imali status tzv. „privatnih Vlaha“ možda su doseljeni nekako istovremeno kada i u blizinu Zeline, dakle, oko 1569. godine. Na Rakovečkom vlastelinstvu slobodnjački status imali su Slavoncima naseljena sela Peskovec i Lonjica te Vlasima naseljena sela Radoišće,

23 KA, IÖHKR, Vindica, Prot. Dezember 1607.

24 MOAČANIN, Fedor: *Pokušaji sporazumijevanja između hrvatskog plemstva i vlaha*, 280.

25 IVIĆ, Aleksa: *Migracije Srba u Slavoniju tokom 16., 17. i 18. stoljeća; Naselja i poreklo stanovništva po arhivskim dokumentima*, knj. 21, Srpski etnografski zbornik, knj. 36, Subotica: Gradska štamparija, 1926., 25.

26 MOAČANIN, Fedor: *Pokušaji sporazumijevanja između hrvatskog plemstva i vlaha*, 281.

27 KA, IÖHKR, Vindica, Prot. März 1608.; Prot. Mai 1608.; IVIĆ, Aleksa: *Migracije Srba u Slavoniju tokom 16., 17. i 18. stoljeća*, 25.

28 KUDELIC, Zlatko: *Izvješće zagrebačkog biskupa Benedikta Vinkovića apostolskom nunciju Casparu Mattheiju o Marčanskoj biskupiji i Vlasima iz 1640.* // Povijesni prilozi, XIX, 19, 2000., 177.

29 Isto, 165, 177.

30 HSS, knj. 3, Zagreb 1916., 248.

Celničani, Valetić i Gornji Brezani, što se može vidjeti iz urbara Rakovečkog vlastelinstva pisanog 1630. godine. Od vlaških sela, isprava o naseljavanju postoji samo za Gornje Brezane koju je Juraj Zrinski izdao u Rakovcu 8. svibnja 1624. godine: *Mi Juraj Zrinj, vikovečni knez vu Zrinju i još veće, cesarove svetlosti tolnačnik i komornik, Slovenskoga i Horvackoga orsaga ban, Čakova turnja slobodni gospodin i krajine Legrad-ske kapitan. Dajemo na znanje vsem, kim se dostoji, vu ovom našem listu, da jesmo mi dokonjali z našimi Vlaha, z Vukom onoga sela sudcem i z ostalimi seljani, dopuščajući to im, da imaju slobodno pri našem imanju Rakovcu hiže načinjati z tim modušem, gda godi nam bude put pojdi, i kada ih obnajdemo, budu morali dati od vsake hiže jednoga pešca do desetoga leta, a kako deseto leto pride, od vsake hiže četiri dukata čez leto k našem Rakovskom imanju.*³¹ Na osnovu trenutačno poznatih izvora nije moguće utvrditi iz kojeg su se područja doselili ovi Vlasi, no možda se radilo o „unutarnjim migracijama“ unutar Slavenskog kraljevstva. Kako se u okolici Zeline više ne spominju Vlasi, ostaje otvorenim pitanjem nije li se s vremenom dogodilo njihovo preseljenje nekoliko kilometara istočnije – na Rakovičko vlastelinstvo koje se u to doba sustavno kolonizira novim stanovništvom.

Položaj Vlaha se nije bitno razlikovao od kolonista koji su bili u statusu slobodnjaka u Peskovcu i Lonjici. Vlasi su služili kao vojnici, a od svake su obitelji plaćali 4 forinte i davali 2 kunine kože.³² Pozornom analizom prezimena sela u urbaru iz 1630., moguće je utvrditi da se među Vlasima nalazilo i stanovništvo nevlaškog podrijetla. U Radoišću se vide doseljenici iz Turopolja (Turopoljec) i Bisaga (Bisažan), jedna osoba kojoj prezime završava na „-ec“ (Božec), kao i osoba s prezimenom Horvat.³³ U Radoišću je nevlaško stanovništvo obuhva-

ćalo oko trećinu od ukupnog stanovništva. U Celničanima je zabilježena jedna osoba s prezimenom Horvat, dok je u Valetiću i Gornjim Brezanim nemoguće pouzdano ukazati na nevlaške doseljenike.³⁴

U tzv. „privatnovlaškim“ selima na Rakovečkom vlastelinstvu je 1630. bilo od 39 popisanih obitelji zabilježeno čak 20 njih koje su napustile svoja obitavališta, što predstavlja više od polovice. Čini se da je do novog doseljavanja na taj prostor došlo tek kada su Zrinski ukinuli njihovu novčanu daću. To je moguće vidjeti 1672. godine kada su na Rakovečkom vlastelinstvu popisane 44 obitelji Vlaha, koji osim vojne službe, nisu morali davati nikakvih drugih davanja. Popisivači vlastelinstva 1672. su utvrdili da su oni bili „nepostojani“ podložnici.³⁵ Na susjednom Vrbovečkom vlastelinstvu su 1672. živjele 42 obitelji Vlaha. Oni su bili „nepostojani stanovnici“, nisu držali selišta. Pojedine obitelji su davale vlastelinstvu godišnje svinju i kunino krzno, a u slučaju potrebe trebali su služiti kao vojnici u vlastelinskom banderiju.³⁶ Petar Erdödy je 1599. naselio 14 obitelji Vlaha na vlastelinstvu Želin u Podbunju u Zagrebačkoj županiji. Njihova je jedina obveza bila služenje u vlastelinskoj vojsci, a ti Vlasi su svoje povlastice sačuvali tijekom 17. stoljeća.³⁷ Vlasi su se također naselili i u zapadnijim prostorima – npr. na Bosiljevačkom i Ribničkom vlastelinstvu te na još nekim posjedima.³⁸

31 HU, 183.

32 HU, 181–184; ADAMČEK, J.: Bune i otpori, 21.; ADAMČEK, J.: Agrarni odnosi, 701.

33 Osobe s prezimenom Horvat ne moraju nužno označavati nevlaško stanovništvo. Npr. 1619. dva Vlaha u Svetom Petru na posjedu Veliki Bukovec – Jurica i Marko nosili su prezime Horvat, usp. HU, 182, 184, 304.

34 HU, 182–184.

35 HDA, Urbaria et Conscriptioes, 96/16; HU, 182-184; MODRIĆ, Rajka: *Povijesni spomenici obitelji Zrinskih i Frankopana*, knj. 1, Popisi i procjena dobara (1672-1673), Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1974. (dalje: Popisi i procjena dobara), 303; ADAMČEK, J.: Agrarni odnosi, 702.

36 Popisi i procjena dobara (1672-1673), 308.

37 HDA, Zagrebačka županija, K-279, br. 3-4; ADAMČEK, J.: Agrarni odnosi, 702.

38 ADAMČEK, J.: Agrarni odnosi, 702.

3. Tzv. „slobodni Vlasi“ nakon proglašenja *Statuta Valachorum* (1630.)

U sporu koji je trajao cijelo 17. stoljeće tzv. „slobodni“ Vlasi (doseljeni krajem 16. stoljeća) u svoj su krug nastojali privući i ranije naseljene tzv. „privatne Vlahe“ koji su živjeli na posjedima hrvatskog i slavonskog plemstva. Formalno su se pozivali na statute iz 1630. koji su bili podijeljeni Vlasima između rijeka Drave i Save bez točno označenih granica.³⁹

Saborski zaključci iz 1631. govore da su Vlasi bili naseljeni na mnogim posjedima i vlastelinstvima u Križevačkoj županiji. Na saborskom zasjedanju održanom 27. svibnja 1631. u Varaždinu podnesena je tužba protiv vlašskog velikog arhimandrita⁴⁰ (*Archimandrita, magna Uallachorum*) koji je praćen velikom postrojbom Vlaha zaposjeo posjede nekih plemića. Na Rasinjskom vlastelinstvu su Vlasima tada bila naseljena sela Čukovec (*Chukoucz*), Černovac (*Chernouacz*), Lukovac (*Lukouacz*), Velika Reka (*Uelika Reka*) i Tivanovci (*Tijuanouczij*) obitelji Erdödy; na Ludbreškom vlastelinstvu: Globočec (*Globohecz*), Ivanec (*Iuanecz*), Duga Reka (*Dugha Reka*) i Černoglavac (*Chernogualuacz*) Suzane Rattkay, udovice Benedikta Thuroczyja; na Bukovečkom posjedu Sveti Petar (*Szenth Péter*) Franje Žigmunda Zekelya; na posjedu Franje i Ivana Keczera Cvetkovdol (*Czuetkkoudoll*) i Mali Tivanovci (*Malij Tijuanouczij*); na posjedu baštinika Ivana Budora: Bolfan (*Bolffangh*), Veverinec (*Ueuerincz*) i Martinić (*Martinich*); arhimandrit je zauzeo kaštel Cirkvena (*castellum Czirkueno*) plemića Ladislava Krechenija; te u području kaštela Negovca posjed Lipnicu Tome Erdödyja. Istovremeno se spominje da su u ovim selima stanovali Slavonci (starosjedoci) pomiješani

s Vlasima. Izričito piše da su Vlahe u spomenutim selima tamo naselila vlastela u „davno doba“ (*ab antiquo*), te nipošto nisu pripadali drugim Vlasima. Zato ovi Vlasi nisu bili podređeni vojnokrajiškom generalu i kapetanima, nego samo plemićima kojima su iskazivali poslušnost.⁴¹ Navodno je, prema tužbi iz 1631. godine, arhimandrita Slavoncima (starosjedilačkom stanovništvu) naložio da se odreknu katoličke vjere, a oni koji to nisu učinili morali su ostaviti svoje kuće u koje je arhimandrit naselio Vlahe. Arhimandrita je navodno Slavoncima nanosio štete i nasilje. Pljačkao je, razarao i palio kuće siromašnijih plemića, a navodno je tukao i zlostavljao plemiće i kmetove. Htio je, prema navodima u tužbi, ubiti plemića Franju Keczera, koga su Vlasi proganjali dvije njemačke milje daleko, te se jedva bijegom spasio u trgovište Ludbreg. Zbog toga je Sabor molio kralja neka što prije u Hrvatsko-slavonsko kraljevstvo pošalje „Vlašku komisiju“. Ako u tome postoji kakva zapreka, piše u tužbi, onda neka kralj poduzme druga sredstva kako bi Vlahe smirio prije, nego li bukne veći požar.⁴² Očito je tužba bila pretjerana, što se može objasniti željom za dobivanjem jačeg psihološkog efekta pred kraljem.

Vjerojatno se ovdje radi o pobuni tzv. „privatnih Vlaha“, koja je možda stvarno bila potaknuta od strane ranije spomenutoga arhimandrita (vjerojatno Maksima Predojevića). Riječ je prostoru sjevernih obronaka Kalnika i o jednom vlaškom selu na jugu oko Rakovca (Lipnica). Vjerojatno je samo zauzimanje Cirkvene bio „osvajajući čin“ Vlaha, ali tu se može sumnjati na poticaj od vojnokrajiških vlasti kojima je Cirkvena zasigurno smetala kao „strano tijelo“ unutar teritorija koji su imali pod kontrolom. Naime, Cirkvena je bila teritorijalna „enklava“ Križevačke županije unutar zaokruženog prostora Varaždinskog generalata. Za neka od sela (Sveti Petar, Obrež-Bolfan, Martinić) su prije uspostavljeni odnosi Vlaha i vlasnika posjeda koje su naselili 1631. postali poremećeni. Iz ka-

39 MOAČANIN, F.: Iz starije povijesti Srba, 138.

40 Zlatko Kudelić smatra da je spomenuti arhimandrit mogao jedino biti „marčanski biskup Maksim Predojević, kojeg je biskupom 1630. u Regensburgu imenovao Ferdinand II.“ Usp. KUDELIC, Zlatko: *Isusovačko izvješće o krajiškim nemirima 1658. i 1666. godine i o marčanskom biskupu Gabrijelu Mijakiću (1663. – 1670.)* // Povijesni prilozi, XXVI, 32, Zagreb 2007., str. 122, bilj. 6.

41 Zaključci Hrvatskog sabora (dalje: ZHS), Zagreb 1958., knj. 1, 6.

42 Isto, 6–7.

snijih se izvora vidi da je u spomenutim selima poslije 1631. godine bila uspostavljena „vlast“ plemstva što je drugim riječima značilo jurisdikciju Sabora. Novi pokušaji da se tzv. „privatni Vlasi“ uključe u vlaške privilegije, a time i u sustav Varaždinskog generalata bio je učinjen 1659. kada su bili potvrđivani Vlaški statuti iz 1630. godine.⁴³ Predstavnici hrvatsko-slavonskih staleža su u Varaždinu 1635. molili vladara da sprovede preporuke mješovite komisije o vraćanju Slavonaca, tzv. „privatnih Vlaha“ i Predavaca (*Sclavorum, privatorum Valachorum et Praedavcsiorum*) njihovim gospodarima plemićima pa da se Komisija raspusti jer je učinila ovaj zadatak.⁴⁴ Na Hrvatsko-slavonskom saboru održanom 1635. bila je donesena odluka da vojnokrajški zapovjednici ne smiju primati nove odbjegle kmetove te da od tada Vlasi mogu utemeljiti svoja nova naselja samo prvolom vlasnika dotičnih zemalja. Istovremeno je bio stvoren zaključak da se vlasteli vrate oni Vlasi koji su prije plaćali daće dok ih od toga nije odvratilo ranije spomenuti arhimandrit.⁴⁵ Očito se radilo o tzv. „privatnim Vlasima“, naseljenima na vlastelinstvima u blizini Slavonske vojne krajine.

Dana 3. ožujka 1639. je Ferdinand III. u Beču pisao zapovjedniku Schwarzenbergu o svojoj odluci da obnovi rad mješovite komisije čije preporuke zbog raznih uzroka nisu bile izvršene, a na kojima je inzistirao Ugarski sabor, naročito na odvajanju Slavonaca, Predavaca i tzv. „privatnih Vlaha“ (*privat Wallachen*) od tzv. „pravih Vlaha“ koji imaju posebne privilegije, i njihove predaje bivšim gospodarima. S time je trebalo spriječiti podršku koju su im mogli pružiti tzv. „pravi Vlasi“.⁴⁶ U napatku kralja Ferdinanda III. danom u Pragu 21. veljače 1648. godine, uz ostalo piše, da je pod 27. martom 1639. i 10. decembra 1643. bilo naloženo grofu Schwarzenbergu, generalu na Slavonskoj

granici, da tu predaju (*restitutio*) izvrši tako, da se izluče izvorni stanovnici Predavci i Slavonci i privatni Vlasi (*Privat Wallachen*), koji se odvrgoše za doba arhimandrite ili kasnije od vlastele, te se pridružiše pravim Vlahom (*wahre Walachen*) radi uživanja privilegija i imuniteta, i da se predadu svojoj prijašnjoj zakonitoj vlasteli. To nije niti tada izvedeno, a pukovnik Schwarzenberg međutim je umro. Ovaj posao imat će sada izvesti komisari.⁴⁷

Slavko Gavrilović je pronašao i objavio nedatiranu odluku o imenovanju bana Nikole Zrinskog za predsjednika mješovite komisije koja je trebala odlučivati o razdvajanju iz Slavonske krajine Slavonaca, Predavaca i tzv. „privatnih Vlaha“ (*Sclavi et Praedavczy et privati Valachi*) i njihovom podčinjavanju hrvatsko-slavonskim staležima na osnovi zaključaka komisije iz 1635. godine. Kako je poznato da je Nikola Zrinski ban od 1649. godine pa bi se ta odluka mogla datirati najranije tom godinom, dok ju je Gavrilović probao datirati okvirno u „posle, 1647.“⁴⁸ Nakon 1649. nastali su prijedlozi predstavnika slavonskih staleža za mješovitu komisiju radi provedbe odluka iz 1635. godine u pogledu razdvajanja Slavonaca, Predavaca i tzv. „privatnih Vlaha“ (*Sclavos Praedavcios et privatos Valachos*), vraćanja kmetova odbjeglih u Slavonsku krajinu i reguliranja podavanju drugih Vlaha na plemićkom zemljištu.⁴⁹ Dana 25. ožujka 1650. dana su mišljenja i prijedlozi vezani s radom mješovite komisije za rješavanje neprovedenih odluka iz 1635. godine o Predavcima, Slavoncima i tzv. „privatnim Vlasima“, na osnovu kojih se vide razlike u pogledima na ovo pitanje između donjoaustrijskih i hrvatsko-slavonskih staleža.⁵⁰

U Grazu su 20. listopada 1650. delegati iz Donje Austrije podnijeli opsežno izvješće o radu mješovite komisije na provođenju u djelo odluka iz 1635. godine o „pravim Vlasima“, Predavcima, Slavoncima i tzv. „privatnim Vlasima“, pri čemu je do izražaja dolazilo uporno nastojanje predstavnika hrvatsko-slavonskih

43 MOAČANIN, F.: Iz starije povijesti Srba, 138.

44 GAVRILOVIĆ, Slavko: *Građa za istoriju Vojne granice.* // Varaždinski generalat (1595-1704), knj. 3, 2006., 128.

45 LOPAŠIĆ, Radoslav: *Spomenici Hrvatske krajine* (dalje: SHKR), knj. 2, Zagreb, 1885., 179.

46 SHKR, knj. 2, 203.

47 Isto, 280.

48 GAVRILOVIĆ, S.: *Građa za istoriju Vojne granice*, 156.

49 Isto, 164–165.

50 Isto, 165–167.

staleža, bana i zagrebačkog biskupa o njihovom podčinjavanju staležima, kao i nastojanje predstavnika štajerskih staleža u Ratnom vijeću u Grazu da se Vlasi i Predavci zaštite i zadrže pod njihovim utjecajem uz poštivanje vlaških privilegija.⁵¹ Hrvatsko-slavonski sabor je u svojoj instrukciji zastupnicima za Ugarski sabor u Požunu iz 1659. godine spomenuo da su Vlasi potaknuti potvrdom svojih privilegija, nastojali brojna sela drugih Vlaha, koja nisu pripadala privilegiranim Vlasima i koja su do sada bila podložna zemaljskoj gospodi, silom otrgnuti i sebi ih pridružiti. Vlasi su posebnim pismima zabranjivali zemaljskoj gospodi jurisdikciju nad tzv. „privatnim Vlasima“.⁵² To se vjerojatno odnosilo i na Vlahe naseljene na nekim vlastelinstvima u Križevačkoj županiji, poput Ludbreškog. To se može vidjeti iz zakonskog članka 91. Ugarskog sabora u Požunu iz 1659. godine gdje se izričito navodi, uz ostalo, da su Vlasi odvratili od podložnosti tzv. *privatne Vlahe gospodina Jurja mlađeg Erdödyja, pod gradom Ludbregom sela oko pet*. Isti je članak 91. nalagao da se tzv. „privatni Vlasi“ vrate ranijoj pokornosti zemaljskoj gospodi te je dopuštao mogućnost da ako to nije moguće na lijep način, *neka zemaljska gospoda iskoriste svoje pravo da takve Vlahe kao buntovnike istjeraju sa svojih posjeda ili ih drugačije kazne*.⁵³ Erdödy je djelomično uspio obnoviti jurisdikciju nad ludbreškim Vlasima.

Dva su sela (nisu im poznata imena) pružala otpor sve do 1661. godine, a pri otporu je morao intervenirati i ban Nikola Zrinski koji je ta dva sela dao opljačkati i spaliti. Tom je prigodom tri Vlaha dao pogubiti, *a 16 je živih uhvatio i odveo ih u Čakovec, ali ih je kasnije pustio. Prema informacijama koje je dobio tadašnji upravitelj Varaždinskog generalata Trautmanstorff ne samo da su se htjeli silom povezati s krajiškim vlasima nego su se zavjerali da će Ludbreg spaliti i razoriti*.⁵⁴

Treba naglasiti da su neka od 1631. spomenutih naselja (npr. Černovec, Tivanovci, Mali Tivanovci, Veverinec) u kojima su obitavali Vlasi kasnije nestala, što možda ukazuje da je njihovo stanovništvo bilo iseljeno. Jesu li neka od njih bila spaljena silom 1661. godine teško je reći bez uporišta u izvorima ili su se Vlasi „dobrovoljno“ iselili, npr. u Varaždinski generalat ili u okolna sela na vlastelinstvima i posjedima.

4. Položaj posljednjih tzv. „privatnih Vlaha“ u Kraljevini Slavoniji do početka 18. stoljeća

Vlasi koji su bili naseljeni u nekim selima Ludbreškog vlastelinstva: Čukovec, Ivanec, Duga Rijeka, Černoglavec i Prkos zadržali su tzv. „privatnovlaški status“ jer se iz sačuvanih i trenutno poznatih izvora ne može utvrditi da su bili držaoci selišta te da su osim novčanih podavanja imali bilo kakve druge obveze prema vlastelinu. Kasnije se javilo i Mikšino Selo (Mikševac). U poreznom popisu iz 1696. popisana su tzv. „vlaška sela“ *Reka, Ivancz, Chernoglauca, Bolffang, Chukoucz i Mikssiucz*.⁵⁵ Prema urbaru Ludbreškog vlastelinstva iz 1696. godine tzv. privatni Vlasi iz Černoglavca plaćali su godišnje podavanje (arendu) od 30 forinti, iz Duge Rijeke 36, iz Ivanca (Ludbreškog) 28 i iz Čukovca 36 forinti. Druga podavanja nisu morali davati. Prema popisu vlaških sela i njihovih podavanja Ludbreškom vlastelinstvu iz 1712. Vlasi iz Duge Rijeke, Ivanca i Čukovca plaćali su iste iznose kao i 1696. godine. Selu Črnoglavcu je podavanje smanjeno s 30 na 16 forinti jer je opustjelo tako da su ostale samo tri kuće. Podavanja su se morala platiti na dan Sv. Martina. Godine 1712. je privatnovlaškim naseljima dodano selo Bolfan koje je moralo plaćati 60 forinti. Upozoravam da je Bolfan početkom 17. stoljeća bio u slobodnjačkom sta-

51 Isto, 169–194.

52 ZHS, knj. 1, 238.

53 Corpus Juris Hungrici, Budae 1779.; MOAČANIN, F.: Iz starije povijesti Srba, 138.

54 Nisu poznata imena tih sela IVIĆ, A.: Migracije Srba u Slavoniju, 99–100.; MOAČANIN, F.: Iz starije povijesti Srba,

138.

55 HDA, Blagajnik Kraljevine, Conscriptioes portarum, Prot. 3/Vb.

tusu, a raniji naziv sela je bio Ebreš ili Obrež. Godine 1734. selo Černoglavac je plaćalo 20 forinti, (Duga) Reka 45, Ivanec 35, Prkos 18 forinti i 75 denara, a Čukovec 45 forinti.⁵⁶ Iz ovoga podatka se vidi da je novčano podavanje bilo promijenjeno samo za selo Černoglavac, dok je u ostalim selima arenda povećana. Isto tako, uočljivo je da se Bolfan više ne spominje među ovim tzv. „privatnovlaškim“ selima.

Vlasi su se krajem 17. stoljeća iselili iz Prkosa pa je to selo bilo jedno vrijeme pusto. Vlasi iz Mikševog sela su zbog razbojničkih napada također morali napustiti svoje selo. To je selo 1712. godine zabilježeno kao pusto.

Vlasi naseljeni u Prkosu ranije su plaćali podavanja u iznosu 18 forinti i 75 denara, a oni iz Mikševog Sela 15 forinti i 48 denara.⁵⁷ Zanimljivo je da se i selo Prkos od 1716. do 1722. spominje kao napušteno (*deserto pago Perkos*).⁵⁸ Zbog toga je moguće zaključiti da se njegovo ponovno naseljavanje dogodilo nakon 1722., a prije 1731. godine. Ovo selo je ponovo bilo naseljeno Vlasima. Iz poreznog popisa 1696. godine na Rasinjskom vlastelinstvu su Vlasi obitavali u selima: *Lunkoucz, Szegovina, Bellanovo, Ivanchecz, Chernovac, Torchacz et aliqui in Chukouacz et Miksseucz*,⁵⁹ dakle u Lukovcu, Segovini, Belanovom Selu, Ivančecu, Černovcu i Torčecu, a neki od Vlaha koji su živjeli u Mikševom Selu (Mikševcu) i Čukovcu na Ludbreškom vlastelinstvu potpadali su pod Rasinjsko vlastelinstvo. Iz toga je vidljivo da su Vlasi u pojedinom selu mogli spadati pod jurisdikciju dva vlastelinstva (u ovom slučaju Rasinjskog i Ludbreškog).

56 HDA, *Urbaria et Conscriptiones*, 68/8; ADAMČEK, Josip: *Ludbreg i njegova okolica u doba feudalizma*. // Ludbreg-monografija, Ludbreg s.a., 1984., 90.; MOAČANIN, F.: Iz starije povijesti Srba, 138–140.

57 *Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában*, Budapest (dalje: MNL OL), Budapest, Batthány család Törzslevéltára, P-1313, Lad. 17, br. 108; Lad. 18, br. 163; HDA, *Urbaria et Conscriptiones*, 68/8; ADAMČEK, J.: Ludbreg, 90.

58 MNL OL, Batthány család Törzslevéltára P-1313, Lad. 18, br. 163 H.

59 HDA, Blagajnik Kraljevine, *Conscriptiones portarum*, Prot. 3/Vb.

Preostaje još vidjeti koliko su tzv. „privatnovlaška sela“ bila napućena. Ako se zna da je 1712. podavanje za tri kuće iznosilo 16 forinti, onda je moguće zaključiti da je porezno opterećenje jedne kuće porezno iznosilo 5,33 forinta. Teško je reći je li ovaj koeficijent moguće bez greške prenijeti na susjedna sela u istom statusu. Ako bi se pokušao preračunati broj kuća, on bi 1696. iznosio približno šest za Černoglavac, sedam za Dugu Rijeku, pet za Ivanec, sedam za Čukovec, od tri do četiri za Prkos. Prvi protostatistički poznati popis kuća je tek iz 1827. godine. Tada ih je u Dugoj Rijeci bilo 26, Ivancu 11, a Čukovcu 19 kuća.⁶⁰ To su znatno više brojke od onih dobivenih procjenom pa se čini da je stvarni broj kuća negdje „na sredini“, tj. trebalo bi pristupiti procjeni koja bi obuhvatila „srednje vrijednosti“. Uz godišnju arendu za tzv. „privatnovlaška sela“ postojala su i porezna opterećenja Kraljevstvu. Za sela *Reka, Ivancz, Chernoglauz, Bolffang, Chukoucz et Mikssiucz* ona su iznosila pet poreznih dimova 1696. godine, a u popisu se izričito kaže da je riječ o novopopisanim slobodnjačkim i vlaškim selima (*Libertini et Vallachi neo dicit*) iz čega proizlazi da ona ranije nisu plaćala porez.⁶¹ Čini se da se pod slobodnjačko selo podrazumijeva Bolfan, dok su sva ostala bila u tzv. „privatnovlaškom statusu“. Očito je pomicanje osmansko-habsburške granice daleko na istok i jugoistok od Ludbreškog vlastelinstva utjecalo na porezno opterećivanje tzv. „privatnovlaških sela“ te istovremeno do pogoršanja položaja tzv. „privatnih Vlaha“, ali i Vlaha u slobodnjačkom statusu. Josip Adamček je utvrdio da je na Ludbreškom vlastelinstvu svaki porezni dim morao plaćati 40 forinti poreza te je procijenio da je svaki seljački posjed plaćao u prosjeku oko 2,5 forinti poreznih podavanja.⁶² Po tome su tzv. „privatnovlaška sela“ na ovom vlastelinstvu morala plaćati 200 forinti poreza,

60 KRIVOŠIĆ, Stjepan: *Stanovništvo Podravine 1659-1859. godine*. // Podravski zbornik 9/1983 (ur. Franjo Horvatić), Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 1983., 158–159.

61 HDA, Blagajnik Kraljevine, *Conscriptiones portarum*, Prot. 3/Vb. (Comitatus Crisiensis).

62 ADAMČEK, J.: Ludbreg, 96.

što bi značilo da su imala oko 80 seljačkih posjeda. Ako se zna da su na Rasinjskom vlastelinstvu vlaška sela *Lunkoucz, Szegovina, Bellanovo, Ivanchez, Chernovacz, Torchacz et aliqui in Chukouacz et Miksseucz* 1696. bila opterećena s četiri porezna dima,⁶³ odnosno najvjerojatnije sa 160 forinti poreza onda je moguće pretpostaviti da su u njima bila približno 64 seljačka posjeda.

Kako je prema popisu iz 1731. u Belanovom Selu bilo 10 posjeda, Lukovcu 9, Torčecu 8, Črnovcu 15, Mikševom Selu ili Prkosu (villa Mixevo Szelo, aliter Perkos) 7, Ivančecu 7 i Segovini 6 posjeda⁶⁴, dakle ukupno 62 posjeda, onda se procjena o 64 posjeda krajem 17. stoljeća čini realnom. Prema popisu iz 1731. Vlasi su na Rasinjskom vlastelinstvu imali selišta, ali nisu popisani kao obveznici podavanja tlake. Kako objasniti da su imali selišta na Rasinjskom, a nisu imali na Ludbreškom vlastelinstvu? Možda je to moguće objasniti time da su Vlasi na Rasinjskom vlastelinstvu tada imali status slobodnjaka jer su im podavanja bila gotovo identična sa slobodnjačkim selima (npr. Subotica, Cenkovec). U ispravi iz 1731. je jasno navedeno da su sva sela u kojima žive Vlasi na pjeskovitom i neplodnom terenu, a livade (pašnjaci) su im razbacani na sve strane. Stoga ne čudi da su u Belanovom Selu bila tri napuštena selišta (*deserta sessio*), u Lukovcu dva, Črnovcu pet, Mikševom Selu ili Prkosu dva i u Segovini jedno napušteno selište. Ukupno je bilo 13 napuštenih selišta ili petina od ukupnog broja. Je li prelaženje tzv. „privatnih Vlaha“ u slobodnjački status bilo dobrovoljno ili ne, izvori ne govore. No, taj je proces moguće promatrati u kontekstu pomicanja granice s Osmanskim Carstvom podalje na istok i jugoistok. Pretpostavimo li da je porezno podavanje jednog domaćinstva bilo približno arendi koju su morali davati tzv. „privatni Vlasi“, onda bi mogli doći do moguće procjene po kojoj bi 1696. godine u Črnoglavcu bilo 12, Dugoj Rijeci 15, Čukovcu

11, Mikševom Selu 6 i u Prkosu 7 seljačkih posjeda. To bi bile „srednje vrijednosti“ koje sam ranije spomenuo.

Prema statistici Pakračke eparhije u Prkosu je 1764. bilo 7, a 1779. 8 domova, u Dugoj Rijeci je 1764. popisano 12 domova, a 1779. 21 dom. U Čukovcu je 1779. popisano 13 domova, a u Črnoglavcu 2 doma.⁶⁵ To bi značilo da je godišnja arenda po jednom domu u drugoj polovini 18. stoljeća iznosila npr. u Prkosu 2,6 forinti, u Dugoj Rijeci 3,75 forinti, a u Čukovcu 3,5 forinti. Usporede li se podaci o broju domova iz druge polovine 18. s procjenom o broju seljačkih posjeda krajem 17. stoljeća vidljive su podudarnosti, tako da se procjena sa „srednjim vrijednostima“ koju sam iznio u ranijem tekstu čini prilično realnom. Moguće je zaključiti da je krajem 17. stoljeća u tzv. „privatnovlaškim“ selima na sjeveru Križevačke županije bilo približno 144 seljačkih posjeda. Ako pretpostavimo da je na svakom od posjeda živjela jedna obitelj i ako prihvatimo razmišljanje Karla Kasera da je početkom 17. stoljeća jedna vlaška obitelj u prosjeku imala 8,8 članova⁶⁶, onda je moguće pretpostaviti da je krajem 17. stoljeća u tzv. „privatnovlaškim“ selima na ovom prostoru živjelo oko 1200 – 1300 osoba. To bi bilo u skladu s pretpostavkom Fedora Moačanina da prigodom njihovog doseljavanja *sigurno nije bilo manje od 1000 duša*.

Svjestan sam da su iznesene procjene podložne kritici, ali i toga da su one ujedno početak rasprave o ovoj tematici. Svaku buduću korekciju ili nadopunu koja se temelji na izvornom materijalu prihvaćam bez zadržke. Zanimljivo je da su se sva vlaška sela koja su imala kolektivne privilegije i status tzv. „privatnih Vlaha“ nalazila na brežuljkastom području najsjevernijih obronaka Kalničkog gorja, gdje su se uz

63 HDA, Blagajnik Kraljevine, Conscriptioes portarum, Prot. 3/Vb. (Comitatis Crisiensis).

64 HDA, Plemički posjedi prije regulacije županija, kut. 1, fasc. 1, br. 12.

65 Statistički pregled Pakračke eparhije od 1702. – 1929., u: GRUJIĆ, Radoslav: *Spomenica o srpskom pravoslavnom vladicianstvu Pakračkom*, Beograd 1996., bez numeracije stranica.

66 KASER, Karl: *Slobodan seljak i vojnik: povojačenje agrarnog društva u Hrvatsko-slavonskoj Vojnoj krajini: (1535-1881)*, knj. 2 – Povojačeno društvo (1754.-1881.), Zagreb: Naprijed, 1997., 140.

ratarstvo mogli baviti stočarstvom (ne tranšumantnim nego onim vezanim uz najbliži teren oko svojih naselja). Ta su područja zauzimala približno oko 6000 ha i ako preuzmemo ranije iznesenu procjenu o broju stanovnika, onda je moguće doći do pretpostavke da je na prostoru tzv. „privatnovlaških sela“, krajem 17. stoljeća, gustoća naseljenosti iznosila oko 20 stanovnika na kvadratni kilometar. Malu gustoću naseljenosti moramo tražiti u tadašnjem načinu obrade zemlje, koji je tražio ostavljanje ugara na velikim površinama, ali i zbog stočarstva koje je tražilo povećani udio pašnjaka. Zbog svega toga se već tada moralo paziti da ne dođe do agrarne prenaseljenosti koja bi u nerodnim godinama većem dijelu tamošnjeg stanovništva dovela u pitanje egzistenciju. Možda je moguće postaviti pitanje nisu li u takvim uvjetima tzv. „privatni Vlasi“ uspostavili određenu ravnotežu između svoje agrarne ekonomike i okoliša, odnosno nešto poput onoga što se danas često naziva tzv. „održivim razvojem“. Poznato je da su se doseljenici vlašskog podrijetla u većem broju naseljavali i u nizinskom dijelu (npr. u Sv. Petru), ali oni tijekom 17. stoljeća nisu imali status tzv. „privatnih Vlaha“ već su bili slobodnjaci, tj. bili su vezani uz selišta. Zanimljivo je spomenuti da su podložnici u Petrovom selu (Svetom Petru) 1659. morali katoličkoj crkvi davati sva podavanja kao i ostala sela u župi Veliki Bukovec. Popisana je 41 podložnička obitelj, a među popisanimima nema tipičnih vlaških imena ni prezimena.⁶⁷ Iz ovog izvora ne može se zaključiti jesu li podavanja plaćali samo katolici te jesu li u selu živjeli pravoslavci koji su bili oslobođeni tih davanja župniku i koji nisu bili popisani. Moguće je pretpostaviti i to da se pravoslavno stanovništvo u međuvremenu iselilo.

Godine 1659. su u župi Veliki Bukovec popisani obveznici plaćanja podavanja župniku iz Velikog Bukovca, Dubovice, Kapele, Malog Bukovca, Županca, Novog Sela, Petrovog Sela i Selnice, ali ne i Martinića. Godine 1700. je zabilježeno novo selo Lunjkovec, ali se Martinić

i dalje ne spominje.⁶⁸ Prema tome, Martinić je ili bio napušten ili je i dalje bio naseljen srpskopравoslavnim vlaškim stanovništvom pa se zbog toga ne spominje u popisima župljana koji su bili dužni davati podavanja župniku u Velikom Bukovcu. Ako je selo bilo napušteno, to se moralo dogoditi nakon 1645. kada je zabilježeno kao *Valachorum villa Martinenci*, ali svakako prije 1659. godine. No, pri tome treba biti oprezan jer popis iz 1659. nije popis podložnika posjeda nego obveznika podavanja župniku. Treba istaknuti činjenicu da se u popisu posjeda Kuzminec iz 1694. spominje slobodnjačko selo Martinić.⁶⁹ Stanovnici Martinića su 1716. popisani kao obveznici podavanja katoličkom župniku u Velikom Bukovcu, što bi značilo da je selo u tom trenutku bilo naseljeno katoličkim stanovništvom.⁷⁰ Kao prilog pretpostavci da 1716. u Martiniću više nije bilo pravoslavnog stanovništva govore podaci da se ista prezimena iz popisa podavanja katoličkom župniku iz 1716. spominju i u popisima podložnika slobodnjačkog sela *Martinich Libertinor* iz 1731. i 1750. godine, kao dijela Rasinjskog odnosno Kuzminečkog posjeda.⁷¹ Kako se 1716., 1731. i 1750. među popisanimima ne nalaze tipična vlaška prezimena, čini mi se da su srpskopравoslavni Vlasi napustili selo ranije te da je ono naseljeno katoličkim stanovništvom najkasnije neposredno prije 1716. godine. Podatak o postojanju sela iz 1694. jasno ukazuje na to da je tada postojalo naselje Martinić, a kako se ono ne spominje 1700. u popisu obveznika podavanja velikobukovečkom župniku to ostavlja mogućnost da je selo vjerojatno imalo kontinuitet naseljenosti i da je krajem 17. stoljeća još uvijek bilo naseljeno srpskopравoslavnim stanovništvom.

Na drugoj strani, sela koja su imala status tzv. „privatnih Vlaha“ i koja su se nalazila na brežuljkastom ekosustavu najsjevernijih

68 NAZ, KV, Prot. 91/III., 77–81.

69 HDA, Urbaria et Conscriptioes, sv. 99, br. 42.

70 NAZ, KV, Prot. 178/II., 22–23. Te je godine popisano 6 kućedomaćina u selu Martinić (pagus Martinich).

71 HDA, Plemički posjedi prije regulacije županija, kut. 1, fasc. 1, br. 12.

67 NAZ, KV, Prot. 89/Ia, 189–190.

obronaka Kalnika su do 20. stoljeća zadržala srpskopравoslavnu većinu. Prema tome, moguće je uočiti da su tzv. „privatnovlaški“ status pojedinih sela i čuvanje pripadnosti srpskopравoslavnoj vjeri bili međusobno povezani. Valja odgovoriti na pitanje kakav je bio položaj tzv. „privatnih Vlaha“ u usporedbi s ostalim zavisnim seljacima u Križevačkoj županiji. Kako pouzdanih podataka o podavanjima zavisnih seljaka nedostaje za 17. stoljeće, poslužiti ćemo se obavijestima s početkom 18. stoljeća i to na primjeru Ludbreškog vlastelinstva, čiji su podaci iz toga perioda sačuvani u potpunosti. Npr. 1712. godine je svako kmetsko selište na Ludbreškom vlastelinstvu u prosjeku godišnje vlastelinu davalo rentu vrijednu 137 forinti, što znači da je istovremeno svaka kmetska obitelj bila opterećena s rentom koja je vrijedila oko 30 forinti.⁷² Usporedi li se to s ranije iznesenim podacima, jasno je vidljivo da je podavanje tzv. „privatnih Vlaha“ bilo mnogo manje od kmetova na istom vlastelinstvu. Iz toga proizlazi da su tzv. „privatni Vlasi“ imali znatno povoljniji položaj od kmetova. No, to vrijedi samo za Ludbreško vlastelinstvo. Za druga vlastelinstva i posjede u Kraljevini Slavoniji na kojima su živjeli tzv. „privatni Vlasi“ trenutčno nisam uspio pronaći odgovarajuće podatke.

Preostaje još usporediti položaj slobodnjaka s raznih vlastelinstava i posjeda i tzv. „privatnih Vlaha“. Npr. slobodnjaci u Obrežu (Bolfanu), Martiniću i Cvetkovcu su po svakom selištu morali plaćati četiri ugarska dukata, dok su u Subotici slobodnjaci plaćali četiri ugarska forinta. Slobodnjaci u Đelekovcu su trebali kolektivno plaćati 280 ugarskih forinti. Kako je 1659. u Đelekovcu popisano 106 kućedomaćina, onda je moguće izračunati da je jedan kućedomaćin bio opterećen s 2,6 forinta, a kada je 1700. broj kućedomaćina povećan na 120 onda je svakome od njih opterećenje smanjeno na 2,3 forinta, odnosno s rastom broja stanovnika u Đelekovcu se smanjivalo financijsko opterećenje po domaćinstvu. Stanovnici Apatije su također kolektivno morali

podavati 27 ugarskih dukata, a kako je Apatija krajem 17. stoljeća imala 14 kućedomaćina to je značilo opterećenje od oko dva ugarska dukata po kućedomaćinu. Stanovnici sela Globočec kolektivno su plaćali 30 ugarskih dukata, a kako je Globočec krajem 17. stoljeća imao samo osam kućedomaćina onda proizlazi da je svaki od njih bio opterećen s 3,75 ugarska dukata. Osim financijskog opterećenja slobodnjaci su bili bez iznimke obvezatni na vojnu službu, a k tome su morali vršiti i još neke dodatne službe na vlastelinstvima i posjedima te plaćati porez.⁷³ Usporedimo li financijske i druge obveze slobodnjaka s financijskim obvezama tzv. „privatnih Vlaha“ jasno je vidljivo da je „privatnovlaški“ položaj bio atraktivniji i povoljniji od slobodnjačkog.

5. Zaključak

Na temelju iznesenoga, moguće je zaključiti da su doseljeni Vlasi u tzv. Provincijal mogli biti u različitim zavisnoseljačkim statusima. Npr. razlike su postojale i u posjedovanju selišta pa tako postoje tzv. „privatni Vlasi“ koji nemaju i Vlasi koji su stekli selišta (Sveti Petar, Obrež, Martinić) i postali slobodnjaci, a bilo je i Vlaha u kmetskom statusu. Prema tome tzv. „privatni Vlasi“ nisu imali selišta i plaćali su jedino paušalno novčano podavanje (arendu). Vlasi su inače na vlastelinstvima i posjedima u civilnom dijelu Slavenskog kraljevstva mogli biti u statusu kmetova (Varaždinske Toplice), slobodnjaka (Sveti Petar, Obrež, Martinić itd.) ili tzv. „privatnih Vlaha“ (Črnoglavac, Ivanec, Duga Rijeka, Čukovec itd.). Položaj tzv. „privatnih Vlaha“ je bio povoljniji od statusa kmetova ili slobodnjaka na posjedima i vlastelinstvima. Nakon pomicanja granice s Osmanskim Carstvom, cijela sela tzv. „privatnih Vlaha“ su pre-

72 ADAMČEK, J.: Ludbreg, 98.

73 HDA, Vlastelinstvo Rasinja, kutija 1, 5; Consilium locum tenentiale regium Hungaricum (CLRH), Departmentum urbanae (DU), IV/c, br. 78.; CLRH, DU, IV/c, br. 78A.; CLRH, DU, IV/c, br. 61, 61A.; Obitelj Inkey, kut. 1.; KRIVOŠIĆ, S.: Stanovništvo Podravine 1659. – 1859. godine, 158–159.

lazila ili su bila prisiljena prijeći u slobodnjački status, što ukazuje na horizontalnu društvenu mobilnost vlašskog stanovništva, ali i na relativno pogoršavanje njihovog društvenog i gospodarskog položaja.

Summary

“Private Vlachs” in the Podravina Region

In the late 16th and early 17th centuries, sizeable groups of people with Vlach legal status began settling in the region. Upon arrival, they continued to live under various forms of dependent peasantry. There were distinctions in land ownership as well - some Vlachs, referred to as “private Vlachs,” did not possess farmland, while others acquired plots in areas such as Sveti Petar, Obrež, and Martinić, thereby gaining the status of free peasants. Additionally, some Vlachs remained in a serf-like status. These “private Vlachs,” unlike others, lacked farmland and were only required to pay a fixed monetary fee (known as *arenda*). As such, within the civilian territories of the Kingdom of Slavonia, Vlachs could be categorized as serfs, free peasants, or “private Vlachs.” Furthermore, compared to other serfs and free peasants on estates in the Podravina area, the “private Vlachs” often held a relatively more favorable position. With the retreat of the Ottoman frontier, entire villages of “private Vlachs” transitioned into free peasant status. This shift highlights both a degree of lateral social mobility within the Vlach population and a simultaneous decline in their broader socioeconomic status.

Literatura i izvori

- ADAMČEK, Josip: *Bune i otpori*. Zagreb: Globus, 1987.
- ADAMČEK, Josip: *Ekonomsko-društveni razvoj u sjeverozapadnoj Hrvatskoj u 16. i 17. stoljeću*. // Društveni razvoj u Hrvatskoj od 16. do početka 20. stoljeća (ur. M. Gross), Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1981., 32.
- ADAMČEK, Josip: *Ludbreg i njegova okolica u doba feudalizma*. // Ludbreg (monografija), Ludbreg: Skupština općine Ludbreg, 1984.
- CVIJIC, Jovan: *Balkansko poluostrvo i južnoslavenske zemlje I-II (3. izdanje)*. Beograd: SANU – Zavod za udžbenike i nastavna

- sredstva, 2000., 130.
- GAVRILOVIĆ, Slavko: *Grada za istoriju Vojne granice. // Varaždinski generalat (1595-1704).*, knj. 3, 2006.
 - IVIĆ, Aleksa: *Migracije Srba u Slavoniju tokom 16., 17. i 18. stoleća; Naselja i poreklo stanovništva po arhivskim dokumentima.* knj. 21, Srpski etnografski zbornik, knj. 36, Subotica: Gradska štamparija, 1926.
 - KASER, Karl: *Slobodan seljak i vojnik 1 – Rana krajiška društva (1545. – 1754.).* Zagreb: Naprijed, 1997., 95.
 - KASER, Karl: *Slobodan seljak i vojnik: povojnačenje agrarnog društva u Hrvatsko-slavonskoj Vojnoj krajini: (1535-1881), knj. 2 – Povojačeno društvo (1754. – 1881.).* Zagreb: Naprijed, 1997.
 - KRIVOŠIĆ, Stjepan: *Stanovništvo Podravine 1659-1859. godine. // Podravski zbornik 9/1983 (ur. Franjo Horvatić), Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 1983.*
 - KUDELIC, Zlatko: *Isusovačko izvješće o krajiškim nemirima 1658. i 1666. godine i o marčanskom biskupu Gabrijelu Mijakiću (1663. – 1670.). // Povijesni prilozi XXVI, 32, Zagreb 2007.*
 - KUDELIC, Zlatko: *Izvješće zagrebačkog biskupa Benedikta Vinkovića apostolskom nunciju Casparu Mattheiju o Marčanskoj biskupiji i Vlasima iz 1640. // Povijesni prilozi, XIX, 19, 2000., 177.*
 - LOPAŠIĆ, Radoslav: *Hrvatski urbari.* Zagreb: U knjižari Jugosl. akademije, 1894.
 - MOAČANIN, Fedor: *Iz starije povijesti Srba u području Ludbrega. // Ludbreg (monografija), Ludbreg: Skupština općine Ludbreg, 1984., 137–138.*
 - MOAČANIN, Fedor: *Pokušaji sporazumijevanja između hrvatskog plemstva i vlaha Varaždinskog generalata u 17. stoljeću. // Vojna krajina: povijesni pregled, historiografija, rasprave (ur. Dragutin Pavličević), Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1984.*
 - MOAČANIN, Fedor: *Problem zemljišnog posjeda vojničkog stanovništva na Hrvatskoj i Slavonskoj Krajini. // Novi ljetopis Srpskog kulturnog društva Prosvjeta 2/1972 (ur. Milan Nožinić), Zagreb 1972.*
 - MOAČANIN, Fedor: *Vojna krajina do kantonskog uređenja 1787. // Vojna krajina: povijesni pregled, historiografija, rasprave (ur. Dragutin Pavličević), Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1984.*
 - MOAČANIN, Nenad: *Vlasi u Požeškom sandžaku 1545-81. // Vojna krajina: povijesni pregled, historiografija, rasprave, Zagreb: Liber, 1984.*
 - MOAČANIN, Nenad: *Vlasi u Požeškom sandžaku 1545-81. // Vojna krajina: povijesni pregled, historiografija, rasprave, Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1984.*
 - MODRIĆ, Rajka: *Povijesni spomenici obitelji Zrinskih i Frankopana, knj. 1, Popisi i procjena dobara (1672-1673).* Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1974.
 - PÁLFFY, Geza: *Plemićka obitelj Budor iz Budrovcu u razdoblju od 15. do 18. stoljeća. // Podravina: časopis za multidisciplinarna istraživanja, II, 3, 2003.*
 - ROKSANDIĆ, Drago: *Srbi u Hrvatskoj: od 15. stoljeća do naših dana.* Zagreb: Vjesnik, 1991.
 - GRUJIĆ, Radoslav: *Spomenica o srpskom pravoslavnom vladičanstvu Pakračkom.* Beograd, 1996., bez numeracije stranica (Statistički pregled Pakračke eparhije od 1702. – 1929.).
 - Consilium locum tenentiale regium Hungaricum, Departmentum urbariale, IV/c, br. 78.; IV/c, br.78a.; IV/c, br. 61, 61a.
 - Corpus Juris Hungrici, Budae 1779.
 - Hrvatski državni arhiv, Blagajnik Kraljevine, Conscriptioes portarum, Prot. 3/Vb.
 - Hrvatski državni arhiv, Plemićki posjedi prije regulacije županija, kut. 1, fasc. 1, br. 12.
 - Hrvatski državni arhiv, Urbaria et Conscriptioes, 68/8;
 - Hrvatski državni arhiv, Urbaria et Conscriptioes, sv. 99, br. 42.
 - Hrvatski državni arhiv, Obitelj Inkey, kut. 1, kut. 5,
 - Hrvatski državni arhiv, Zagreb, Arhiv Budor, spisi od 5. ožujka 1614. i iz 1617. godine.
 - Hrvatski državni arhiv, Zagreb, Neoregistrata acta, sv. 632, br. 7.
 - Hrvatski državni arhiv, Zagreb, Vlastelinstvo Rasinja, kut.1, kut. 5;
 - Hrvatski saborski spisi, knj. 3, knj. 5,
 - Kriegsarchiv Wien, Innerösterreichische Hofkreigsrath, Vindica, Prot. Juli 1605.; Vindica, Prot. Dezember 1607.; Vindica, Prot. März 1608.; Prot. Mai 1608.

- Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában, Budapest, Batthány család Törszlevéltára, P-1313, Lad. 17, br. 108; Lad. 18, br. 163
- Nadbiskupijski arhiv Zagreb, Kanonske vizitacije, Prot. 4/IV, 16.; Prot. 89/Ia; Prot. 91/III.; 178/II.
- Zaključci Hrvatskog sabora Zagreb 1958., knj. 1.